

ÓTOTT NOÉMI

Ortodossia ed eterodossia in Dante Alighieri

(a cura di Carlota Cattermole, Celia de Aldama és Chiara Giordano), Ediciones de La Discreta, Madrid, 2014. pp.930.

Thomas Eliot írta Dantéről, hogy vitathatatlanul ő a legegységesebb költő, aki modern nyelven alkotott. Olasz volt, de mindenekelőtt európai. Életműve a világirodalom és a modern kultúra lényeges része. Folyamatosan az érdeklődés középpontjában áll, ezt bizonyítja a rendelkezésünkre álló gazdag és szerteágazó szakirodalom, illetve azon nemzetközi konferenciák hosszú sora, amelyek Dantéről elmélkednek, s már ismert tendenciákat vizsgálnak új nézőpontokból, valamint új utakat keresnek a már meglévő alapokból kiindulva.

2014 májusában jelent meg a madridi Ediciones de La Discreta gondozásában az *Ortodossia ed eterodossia in Dante Alighieri* című kötet. Juan Varela-Portas de Orduña ajánlásából megtudhatjuk, hogy a könyv a 2012. november 5. és 7. között Madridban tartott „*Ortodoxia y heterodoxia en Dante Alighieri. Para una valoración histórica de los orígenes ideológicos de la Modernidad*” című nemzetközi konferencián elhangzott előadásokat tartalmazza. Az elmúlt három évben egyébként több találkozót is szerveztek a témában (Bolognában, Barcelonában és Madridban), amelyek anyaga a madridi Tenzone folyóirat monografikus számában jelent meg *Invidiosi Veri: Dante e le Culture del Mediterraneo* címmel, illetve ebből született a *Dante e l'eresia* című munka is.

A kötet ajánlója szerint a konferenciának kettős célja volt: egyrészt a dantei poétikában és gondolkodásban fellelhető ortodox és heterodox aspektusok vizsgálata, másrészt ezek hatása az európai modern gondolkodás kialakulására. A kötet három szerkesztője (Carlota Cattermole, Celia de Aldama és Chiara Giordano) negyvenegy előadó tanulmányát gyűjtötte össze. A hatalmas és szerteágazó témát

hat fejezetre osztották. Az első tematikai egység a *Politikai filozófia, a világi és egyházi élet* címet kapta. Ez a leghosszabb fejezet és a téma szempontjából ez a leghomogénebb is. Tizenkét tanulmányt tartalmaz, amelyek nagy része a korszak és különösen Dante politikai gondolkodásával foglalkozik. Az *Isteni színjátékot*, a *Vendégséget* és *A nép nyelvén való ékesszólásról* című munkát értelmezik és olvassák újra ezen politikai koncepciók alapján. Johannes Bartuschat számtalan példával vázolja fel Dante és elődeinek politikafilozófiáját és ennek kulcsfogalmait. Umberto Carpi Dante birodalmi eszméjével foglalkozik, és a pénz bonyolult és összetett fogalmi hálóját, és annak hatását vizsgálja politikai-kulturális kontextusban. Violeta Díaz-Corrales az ortodox és heterodox eszmék gazdasági, társadalmi és politikai aspektusát tárgyalja a *Színjátékban*. Claudia di Fonzo szerint a *Színjáték* klasszikus és keresztény hagyomány egyfajta olvasztótégelye, amelyet jogi-ítélkezési szempontból vizsgál. Szorosan kapcsolódik ehhez a nézőponthoz Sabrina Ferrara munkája, mely az igazságosság, igazságszolgáltatás formáit elemzi: a büntetések és a jutalmak rendszerét Danténál. Carlos López Cortezo a *Színjáték* két pápájáról, V. Celesztinről és VIII. Bonifácról ír, és rámutat arra, hogy Dante véleménye kettejükről merőben eltér az Egyház megítélésétől. Nicolò Maldina a Paradicsom egyházi hierarchia-rendszeréről értekezik az apostolok és prédikátorok alakján keresztül. Nagy József tanulmánya ismét a birodalom-birodalmi eszme kérdéskörébe vezet bennünket. Elsősorban *Az egyeduralomról* című művet elemzi, s főként azon jogelméleti háttér vizsgálatára összpontosít, amely döntő volt a politikai traktátus megírásakor. Irène Rosier-Catach *A nép nyelvén való ékesszólásról* és a *Vendégség* új olvasatát adja, lévén mindkettő a társadalmi, polgári élet nélkülözhetetlen elemét, a beszédet, a nyelvet tárgyalja. Nuria Sánchez Madrid tanulmánya is a *Vendégség* politikai olvasatán nyugszik, s azzal a feltevéssel él, hogy e mű elemző jellegű belső szerkezete majd a *Színjátékban* válik egységes, összefüggő egészévé,

elmélet és kommentár szoros egységében. Massimo Seriacopi VIII. Bonifác pápa alakjával illetve a kommentárokból róla őrzött képpel foglalkozik. A fejezet utolsó tanulmányában Raffaella Zanni *A nép nyelvén való ékesszólásról* című munkát helyezi középpontba, és néhány új nézőpontot tár fel a *curialitas* fogalmával és értelmezésével kapcsolatban.

A második nagy tematikai egység a *Természetfilozófia* címet viseli. Számátalan könyv, tanulmány és cikk foglalkozott már Dante természetfelfogásával, a fejezet hat szerzője néhány új nézőponttal gazdagítja a témát. Chiara Cappuccio a zene, zenetudomány szempontjából vizsgálja a dantei verssorokat, s az égi harmónia szerves részeként ábrázolja a muzsikát és az éneket. Draskóczy Eszter bibliai előképeket és ovidiusi allúziókat vizsgál a *Pokolban*, a hamisítók körének betegségeivel kapcsolatban. Diana Ramírez López az egyetlen spanyol nyelvű munkában az anyag (matéria) fogalmának elemzését az egész *Színjátékra* kiterjeszti. Paola Ureni hangsúlyozza a test fontosságát a szellemi tevékenység és a transzcendencia mellett, és a dantei írásokban fellelhető orvosi tudás, gondolkodás filozófiai-teológiai aspektusát elemzi. Juan Varela-Portas de Orduña, kapcsolódva a már bevezetőjében elmondottakhoz, kísérletet tesz a narrátor-én (a vizionárius Dante) és a megjelenített-én megkülönböztetésére, a valóságosság kérdéskörének vizsgálatával összefüggésben. Vígh Éva írása egészen új területre vezet az olvasót, az állat-szimbolika keretein belül a griff megjelenési formáit és a hozzá köthető attribútumokat elemzi először antik és középkori szövegekben, majd dantei kontextusban, végül példák egész sorát vonultatja fel egészen a 17. századig.

A harmadik rész metafizikai és teológiai kérdésekkel foglalkozik. Alessandro Benucci újraértelmezi a *Paradicsom* XXIII. énekének belső struktúráját a legbonyolultabb és legelvontabb keresztény dogmatikai kérdések bemutatásával. Marcello Ciccuto Joachim próféta hatásával foglalkozik, és szoros kapcsolatra mutat rá annak apokaliptikus víziói és a

dantei reflexiók között. Kelemen János tanulmánya akár a kötet címadó írása is lehetne: a dantei korpuszban ortodox és nemortodox eszméket vizsgál. Időkereteket határoz meg, definíciókat keres és a dantei üzenet fő elemeit rendszerezi. Enrico Fenzi bibliai szövegekből és azok különböző interpretációiból kiindulva számos példát hoz a *conoscenza* (ismeret, tudás) és *felicità* (boldogság) fogalmának kapcsolatára és a *Vendégség* passzusában fellelhető vonatkozásait elemzi.

A negyedik fejezet a költészet területére vezet. Morana Čale az elméleti szövegek és Dante kisebb műveinek belső logikai szerkezete alapján az *Amor che nella mente mi ragiona* című költeményt értelmezi újra, a vers és kommentár szoros egységét szem előtt tartva. Corrado Calenda *Az új élet* című munkát elemzi, a szerelem és a nő szerepének, és a Dante által alkalmazott új ábrázolási technikáknak a fényében. Noemi Ghetti az emberi lét két alapelemének kapcsolatát keresi. Ismeret, tudás és szerelem, értelem és szenvedély már a görög-római hagyományban is nagy jelentőséggel bírtak, s elődeinek tapasztalatát is felhasználva Dante is kidolgozta a maga koncepcióját. Luigi Tassoni a nyelv és a beszéd kérdéskörébe invitálja az olvasót, és *A nép nyelvén való ékesszólásról* munkában megjelenő poétikai elveket, költői szerepet és a dantei önutalások rendszerét vizsgálja. Maria Rita Traina Cino da Pistoia alakjával és költészetének hatásával foglalkozik - a korábban számos alkalommal - félreértelmezett levelezéseken keresztül. Silvia Tranfaglia az *Amore* fogalmát, az arisztotelészi természetfelfogást és annak ciklikus jegyeit és elemeit vizsgálja a *Rime petrose* soraiban. Eduard Vilella az *Amor che movi* című költeményre fókuszálva bemutatja a szerelmes alakját, és a lírai diskurzus számtalan új személyes elemét és nézőpontját.

A *Retorika és allegória* címet viselő fejezet Rossend Arqués tanulmányával kezdődik, amely a *Színjáték* segítségével a dantei „látásmód”, a látás képességének

tipologizálásával és komplex értelmezésével foglalkozik. Lucilla Bonavita a *Paradicsom* I. énekének jelentésrétegeit és szövegszerkezetét elemzi. Milly Curcio a *Pokol* epizódjait tanulmányozza, kísérletet téve az ún. rövid történetek (*short stories*) kategorizálására. Részletesen foglalkozik azzal, hogy pl. Odüsszeusz vagy Brunetto Latini alakja milyen szerepet tölt be a narráció szempontjából. Nicolò Maria Fracasso az anyafigura összetettségét elemzi a *Színjátékban* az anya-fiú hasonlatok egész során keresztül. Tiago Guerreiro da Silva a *Színjáték* zárásában a Dante által közvetített igazságok kérdéskörét boncolgatja: azt, hogy a *Paradicsom* utolsó énekeinek elemei mennyiben hitelesek és hihetőek. Leyla M. G. Livraghi is ovidiusi utalásokat és előképeket keres a *Színjátékban* a *raptus* és a *deificatio* szempontjából. Maria Mašlanka-Soro dantei kettősségről beszél: egyrészt a költő által használt klasszikus szövegekről, másrészt azok keresztény szemléletű újra/átértelmezéséről. Raffaele Pinto a mozdulat jelentőségét vizsgálja, kezdve annak ikonográfiai ábrázolásától egészen a *Színjátékban* található dinamikus megjelenítéséig.

A kötet utolsó tematikai egysége a *Kommentárok és szövegmagyarázatok* címet viseli. A dantei szövegértelmezés bonyolult és sokrétű világának egy-egy szeletét villantja fel a négy tanulmány. Rosa Affatato a költő halála utáni első évszázad kommentárjait vizsgálja az allegória szemszögéből. Cristina Barbolani Cristoforo Landino kommentárjai alapján beszél a kialakuló Dante-képről, amely kialakításában a szintén firenzei születésű humanistának vitathatatlanul nagy szerepe volt. Alberto Casadei a Cangrandénak írt levél hitelességéről értekezik. A szöveget formai és tartalmi szempontból is vizsgálja, rámutatva az esetleges ellentmondásokra és következetlenségekre. Francesco J. Gómez a *Színjáték* négy jelentésréteget elemzi a már említett Cangrandéhoz szóló írás és a *Vendégség* hermeneutikai

útmutatásai alapján. Külön kitér Pietro Alighieri ezekből szintézist alkotó kísérletére is.

A kötet egy igazán impozáns és kimerítően részletes bibliográfiával zárul. A szerkesztők igen körültekintően három egységbe rendezték a felhasznált szakirodalmat. Az első részben a téma szempontjából nélkülözhetetlen és legismertebb szótárak és enciklopédiák kaptak helyet. Külön öröm, hogy immár az elektronikus források is szerepelnek az írott források mellett, hiszen manapság a Dante-univerzum szerves részét alkotják az interneten is fellelhető digitális tartalmak. A második részben összegyűjtött Dante összesek (művek, kiadások) után a harmadik egységben a negyvenegy szerző által felhasznált szakirodalom listája következik. Bár konferencia-kiadványoknál bevett szokás ez a szerkesztési mód (főként terjedelmi okokból), talán szerencsésebb lett volna az egyes tanulmányok végén feltüntetni a hivatkozott tételeket, megkönnyítve így az olvasást és az egyszerűbb visszakereshetőséget. Így talán az is elkerülhető lett volna, hogy egy-egy, a végjegyzetben említett mű végül kimaradjon az összesített bibliográfiából, amely a gondos szerkesztés mellett is sajnos megtörtént. Kis hiányérzetem van a szerzőkkel kapcsolatban: szívesen olvastam volna róluk egy rövid bemutatást (honnan érkeztek, mivel foglalkoznak, mi a fő kutatási területük, melyik egyetemen tanítanak, elérhetőségük stb.), de ennek is valószínűleg terjedelmi korlátok szabtak határt.

Jelen kötet a konferencia-kiadványok előnyeit és hátrányait is magán hordozza. Kétségkívül sok területre kiterjed, jól tükrözi a kutatás jelenlegi állását és a kutatók által eddig elért legfontosabb eredményeket. Ugyanakkor pont mozaikos jellege miatt tematikai szempontból kissé széttöredezett, egyes aspektusokról aránytalanul sok szó esik, másokról meg viszonylag kevés. Nagy erénye azonban, hogy ezen írások összegyűjtésével kitérít Dante életművének határait, s alapvető fontosságú történelmi, filozófiai és

filológiai fogalmak elemzésével gazdagítja annak kutatását és elemzését.